

ارزیابی وضعیت رقابت پذیری کشورهای گروه گذار اول با تاکید بر جایگاه ایران

، دکتر مصطفی کریمزاده، نیکسا برزگر* دکتر مسعود همایونی فر

عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد

homayounifar@um.ac.ir

عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد

karimzadehmostafa@yahoo.com

دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه فردوسی

Niksa.barzegar91@yahoo.com

چکیده

شاخص رقابت پذیری جهانی، معیاری است که قدرت رقابت پذیری کشورها را در سطح جهانی بررسی کرده و به نوعی محیط کسب و کار کشورها را نیز مورد ارزیابی قرار می دهد. در گزارش رقابت پذیری مجمع جهانی اقتصاد، کشورها براساس دو شاخص سرانه تولید ناخالص داخلی و میزان سهم صادرات مواد اولیه نسبت به کل کالاهای صادراتی تقسیم بندی شده اند. براین اساس، کشورها در سه گروه اصلی عوامل محور، کارایی محور و نوآوری محور و دو گروه فرعی به عنوان اقتصادهای در حال گذار طبقه بندی می شوند. این دو گروه شامل کشورهای در حال گذار از مرحله ۱ به مرحله ۲ و نیز کشورهای در حال گذار از مرحله ۲ به مرحله ۳ می باشند. در این دسته بندی ایران در گروه فرعی گذار اول قرار می گیرد. در این مقاله به بررسی شاخص رقابت پذیری جهانی در میان کشورهای گروه گذار اول، پرداخته شده است. از این منظر با وجود اصلاحات گسترده اخیر که در جهت بهبود وضعیت رقابت پذیری و محیط کسب و کار در ایران صورت گرفته است، جایگاه رقابت پذیری کشور در میان کشورهای هم گروه خود، مناسب نمی باشد. در این راستا پیشنهادات کاربردی به منظور ارتقاء وضعیت رقابت پذیری و بهبود جایگاه ایران، ارائه می شود.

کلمات کلیدی: شاخص رقابت پذیری جهانی، محیط کسب و کار، کارایی، قدرت رقابت پذیری

Evaluate the competitiveness status of first transition group countries, with emphasis on the place of Iran

The Global Competitiveness index, is a criterion that measure the countries Competitiveness strength in global level and thus evaluated business environment of countries. The countries in the world Economic Forum's competitiveness report, divided on the basis of GDP per capita and the share of the total exports of raw materials and export goods. Accordingly, the countries are classified in the three main groups based factor-driven, efficiency-driven and innovation-driven and two sub-groups as the transition economies. These two groups is including the countries in transition from Stage 1 to Stage 2 as well as countries in transition from Stage 2 to Stage 3. Iran in this classification stand in The first transition sub-group. In This paper investigates the global competitiveness index among the countries in first transition group. From this perspective, despite recent extensive reforms to improve competitiveness and business environment in Iran has taken, its competitiveness place are not suitable among the countries of their group. In this regard, practical suggestions to enhance competitiveness and improve the status of Iran's position, is presented

Keywords: Global Competitiveness Index, Business Environment, Competitive strength, efficiency

انیکسا برزگر*، دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه فردوسی مشهد، Niksa.barzegar91@yahoo.com
دکتر مسعود همایونی فر، عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد، homayounifar@um.ac.ir
دکتر مصطفی کریم زاده، عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد، karimzadehmostafa@yahoo.com

۱- مقدمه

رقابت پذیری به عنوان مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها و عوامل تعریف می‌شود که تعیین کننده بهره‌وری کشورها می‌باشند. سطح بهره‌وری نیز به نوبه خود بیانگر سطح رفاه قابل دسترسی در کشورهای مختلف است. به بیان دیگر اقتصادی رقابتی تر است که از سطح بهره‌وری بالاتری برخوردار باشد. بیش از سه دهه است که گزارش سالانه رقابت پذیری مجمع جهانی اقتصاد، بسیاری از متغیرهایی که اقتصاد ملی را قادر به دستیابی به رشد اقتصادی پایدار می‌نماید، مورد آزمون قرار داده است. هدف این گزارش‌ها فراهم آوردن ابزارهای سنجش مقایسه‌ای برای سیاست گذاران و تصمیم گیران، به منظور شناخت موانع و ارتقاء رقابت پذیری بوده است. در این گزارش‌ها رقابت پذیری به صورت مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها و متغیرهای تعیین کننده سطح بهره‌وری یک کشور تعریف می‌شود. از این منظر می‌توان گفت اقتصادهای با قدرت رقابت پذیری بالاتر، قادرند سطوح بالاتری از درآمد را برای شهروندان

خود مهیا نمایند. درست است که رقابت‌پذیری یک کشور بیش از هر چیز، وابسته به رقابت‌پذیری بنگاه‌هایی است که در درون آن قرار دارند، اما رقابت‌پذیری ملی، مفهومی فراتر از مجموع یا میانگین رقابت‌پذیری بنگاه‌های آن است.

طی سال‌های اخیر متغیرهای بسیاری به عنوان محرک‌های بهره‌وری و رقابت‌پذیری مطرح شده‌اند، که تلاش برای شناخت و درک عوامل موثر بر آن فکر اقتصاددانان را به خود مشغول نموده‌است. این تلاش‌ها از تاکید آدام اسمیت بر تخصصی کردن فعالیت‌ها و تقسیم نیروی کار تا تمرکز اقتصاددانان نئوکلاسیک بر سرمایه‌گذاری در سرمایه فیزیکی و زیرساخت‌ها و اخیراً نیز توجه به سازوکارهایی نظیر آموزش، فرآیند پیشرفت فن‌آورانه، ثبات اوضاع کلان اقتصادی، حکمرانی خوب، کارایی بازارها و سایر موارد را دربرمی‌گیرد. از این منظر شاخص رقابت‌پذیری جهانی با ارائه میانگین وزنی از مولفه‌های متعدد بسیاری که هر کدام جنبه‌های مختلف رقابت‌پذیری را اندازه‌گیری می‌کنند، تبیین می‌شود. این مولفه‌ها را در سه محور مولفه‌های نیازهای اساسی، کارایی محور و نوآوری محور دسته‌بندی می‌کنند. به طور کلی در محاسبه شاخص رقابت‌پذیری جهانی، حدود ۱۱۲ متغیر مختلف دسته‌بندی شده در ۱۲ رکن، مورد اندازه‌گیری قرار می‌گیرد که تقریباً دوسوم از این متغیرها براساس نظرسنجی از مدیران اجرایی بنگاه‌های اقتصادی و یک‌سوم باقی‌مانده براساس داده‌های آماری کشورها اندازه‌گیری می‌شوند. این شاخص کشورها را از صفر تا ۱۰ رتبه‌بندی می‌کند که هرچقدر عدد مربوط به هر کشور بیشتر باشد دلالت بر قدرت رقابت اقتصادی بیشتر در سطح جهانی دارد. از سوی دیگر مراحل توسعه را می‌توان بر اساس شاخص رقابت‌پذیری برای کشورها تعریف نمود. این دسته‌بندی براساس دو معیار سطح درآمد سرانه داخلی و نیز میزان عامل-ران بودن یا همان سهم صادرات کالاهای اولیه در صادرات کل انجام می‌شود. براین اساس توسعه در سه مرحله اصلی به صورت مرحله عوامل محور، مرحله کارایی محور و مرحله نوآوری محور و به دو مرحله فرعی اول گذار از مرحله ۱ به ۲ و نیز مرحله فرعی دوم گذار از مرحله ۲ به ۳ دسته‌بندی می‌گردد. در این تقسیم‌بندی ایران به همراه کشورهای الجزایر، آذربایجان، بولیوی، بوتسوانا، مصر، گابون، هوندوراس، کویت، لیبی، فیلیپین، قطر، عربستان، سریلانکا و ونزوئلا در مرحله فرعی اول یعنی گذار از مرحله ۱ به ۲ قرار می‌گیرد که از این نظر می‌توان گفت در جایگاه مناسبی از نظر رقابت‌پذیری و توسعه برخوردار نمی‌باشد. در این مطالعه ابتدا به بیان مفهوم و ارکان و شاخص‌های ارزیابی رقابت‌پذیری پرداخته شده و سپس ارتباط درونی ارکان رقابت‌پذیری مورد بررسی قرار می‌گیرد. پس از آن وضعیت شاخص رقابت‌پذیری و ارکان آن به طور مبسوط برای ایران و کشورهای هم‌گروه آن از نظر مرحله توسعه اقتصادی، ارزیابی شده و در نهایت با روشن نمودن جنبه‌های قوت و ضعف ایران در این شاخص و علل آن، پیشنهاداتی در جهت بهبود شرایط موجود و نزدیک‌تر شدن به یک شرایط آرمانی برای رقابت‌پذیری ایران ارائه خواهد شد.

۲- شاخص رقابت‌پذیری جهانی

از میان مدل‌ها و شاخص‌های گوناگونی که برای سنجش رقابت‌پذیری ایجاد شده و توسعه یافته‌اند، شاخص رقابت‌پذیری جهانی که توسط مجمع جهانی اقتصاد محاسبه می‌شود، جامع‌تر و نظام‌مندتر از دیگر شاخص‌ها بوده که دربرگیرنده ابعاد مهم این مفهوم است. این شاخص، یک شاخص جامع و فراگیر برای اندازه‌گیری رقابت ملی است که شالوده‌های اقتصادی خرد و کلان رقابت‌پذیری ملی را دربر دارد و مفهوم گسترده رقابت‌پذیری را با در نظر گرفتن میانگین وزنی مولفه‌های مختلف که هر یک جنبه‌ای از رقابت‌پذیری را می‌سنجند، به خوبی بیان می‌کند. هدف اصلی گزارش رقابت‌پذیری جهانی، ارائه تصویری از محیط اقتصادی کشور و میزان توانایی آن برای دستیابی به سطوح پایدار رشد و رفاه است. برطبق تعریف این مجمع، رقابت‌پذیری مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها و عواملی است که سطح بهره‌وری یک کشور را تعیین می‌کنند. سطح بهره‌وری نیز به نوبه خود سطح رفاه اقتصادی مردم در اقتصاد

کشور را مشخص می‌کند. به عبارت دیگر می‌توان گفت اقتصادهایی که رقابت پذیرتر هستند، سطح بالاتری از رفاه را برای شهروندان خود ایجاد می‌کنند. در محاسبه این شاخص حدود ۱۱۲ متغیر مختلف مورد اندازه‌گیری قرار می‌گیرد که تقریباً دوسوم از این متغیرها براساس نظرسنجی از مدیران اجرایی بنگاه‌های اقتصادی و یک‌سوم باقی‌مانده براساس داده‌های آماری کشورها اندازه‌گیری می‌شوند. با محاسبه شاخص رقابت‌پذیری جهانی امکان مقایسه بین صنایع و بخش‌های مختلف اقتصادی کشور و همچنین مقایسه بین استان‌های مختلف در تعدادی از ارکان رقابت‌پذیری به‌وجود خواهد آمد. این شاخص کشورها را از صفر تا ۱۰ رتبه‌بندی می‌کند که هرچقدر عدد مربوط به هر کشور بیشتر باشد دلالت بر قدرت رقابت اقتصادی بیشتر در سطح جهانی دارد. این شاخص با فراهم نمودن میانگینی برای بسیاری از مولفه‌ها پیچیدگی مفهوم رقابت‌پذیری را نشان می‌دهد. این مولفه‌ها در قالب ۱۲ رکن به شرح زیر دسته‌بندی شده‌اند:

محیط نهادها(عمومی، خصوصی)

این رکن شامل دو مولفه اصلی نهادهای عمومی و خصوصی بوده که معیارهایی مانند امنیت، حقوق مالکیت و کیفیت پاسخگویی نهادهای خصوصی را مورد نظر قرار می‌دهد و شامل مجموعه چهارچوب‌های حقوقی، اجرایی، نظام تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و نگرش دولت به بازار و اقتصاد است که در آن افراد و بنگاه‌ها به منظور ایجاد درآمد و ثروت به تعامل با یکدیگر می‌پردازند. کیفیت نهادها ارتباط تنگاتنگی با رقابت‌پذیری و رشد اقتصادی دارد و می‌تواند ضمن تاثیر گذاشتن بر تصمیم‌های سرمایه‌گذاری و سازمان-دهی تولید نقش کلیدی نیز در نحوه توزیع منافع و میزان تحمل هزینه‌های سیاست‌های توسعه یک کشور ایفا نماید.

وجود زیرساخت‌های گسترده و کارآمد

رتبه‌ی این رکن با توجه به دو مولفه اصلی زیربنای بخش حمل‌ونقل و زیربنای انرژی و تلفن اندازه‌گیری می‌شود که به این منظور از معیارهایی مانند کیفیت جاده‌ها، راه‌آهن، زیربنای فرودگاه، کیفیت تامین الکتریکی و اشتراک خطوط تلفن ثابت و موبایل استفاده می‌گردد. منظور از زیرساخت‌ها، عوامل ساختاری و امکانات به‌هم‌پیوسته است. به عبارت دیگر منظور کلیه امکانات ارتباطی و حمل‌و-نقلی از قبیل تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات، کانال‌های رسمی و غیررسمی ارتباطات، ابزارهای گسترش نرم‌افزاری، شبکه‌های سیاسی و اجتماعی است که زیرسازهای تشکیلات ساختاری را فراهم‌آورده و سیستم یا بنگاه خصوصی، عمومی و دولتی را در انجام وظایف خود حمایت می‌کند. زیرساخت‌هایی که به‌خوبی رشد پیدا کرده باشند، ضمن کمک به تکامل بازارهای داخلی، موجب برقراری ارتباط بین بازارهای نواحی مختلف و حتی بین کشورها با کمترین هزینه می‌شوند.

ثبات در اقتصادکلان

مولفه‌هایی که در ارزیابی وضعیت اقتصاد کلان به آن‌ها توجه می‌شود مولفه‌های سیاستی مانند بودجه دولتی، تورم، نرخ بهره و نرخ پس‌اندازهای ملی می‌باشد. وجود ثبات در اقتصاد کلان برای تجارت و رقابت‌پذیری یک کشور حائز اهمیت است. اگرچه ثبات اقتصاد کلان به تنهایی نمی‌تواند بهره‌وری ملی را افزایش دهد اما بدون شک لازمی عملکرد مناسب اقتصاد است. ثبات در اقتصاد کلان را می‌توان به صورت یک چهارچوب نهادی که شامل مشوق‌ها و اقدامات تأمینی و حمایتی با هدف اعتمادسازی و گسترش امنیت فیزیکی و حقوقی فعال کسب‌وکار و سرمایه‌گذاران اقتصادی در سطح کلان می‌شود، تعریف نمود.

بهداشت و آموزش ابتدایی

این رکن با توجه به دو مولفه بهداشت و آموزش ابتدایی محاسبه می‌گردد که بر این اساس از معیارهای بهداشتی مانند میزان شیوع بیماری‌های مالاریا، سل، اچ‌ای، وی و تاثیر آن بر کسب‌وکار، امید به زندگی و سطح مرگ‌ومیر کودکان و دربخش آموزش از معیارهای کیفیت و میزان ثبت‌نام آموزش ابتدایی استفاده می‌شود. به‌طور کلی این رکن مجموعه اقدامات و تدابیری است که موجب سلامت و کارایی نیروی کار برای فعالیت در محیط کسب‌وکار و بخش‌های مختلف اقتصادی می‌شود. سیستم بهداشتی ضعیف و نامناسب هزینه‌های بسیاری را بر فعالان اقتصادی تحمیل می‌کند. برای مثال یک نیروی کار ضعیف و یا بیمار، در صورت حضور در محل کار بهره‌وری پایین‌تر و تمرکز کمتری بر کار خود نسبت به نیروی کاری آماده و سالم خواهد داشت. از سوی دیگر آموزش‌های مقدماتی کارایی کارگران را افزایش داده و فقدان آن می‌تواند به عنوان یک محدودیت در مسیر توسعه فعالیت‌های کسب‌وکار قلمداد شود.

آموزش عالی و حرفه‌ای

برای بررسی این رکن از مولفه‌هایی از قبیل کیفیت آموزش متوسطه، کیفیت سیستم آموزشی و دسترسی به اینترنت در مدارس، میزان آموزش‌های ضمن خدمت استفاده می‌شود. منظور از این رکن مجموعه فعالیت‌ها و اموری است که موجب افزایش مهارت و اثربخشی نیروی کار می‌گردد. در واقع مهارت نیروی کاری که آموزش‌های مقدماتی و ابتدایی را فراگرفته باشد، با فراهم بودن آموزش‌های حرفه‌ای تکمیل خواهد شد. در نتیجه‌ی آموزش‌های عالی و حرفه‌ای کارایی نیروی کار بسیار افزایش یافته که به گسترش تولید، کاهش هزینه‌ها و بالا رفتن قدرت رقابت‌پذیری می‌انجامد.

کارایی بازار کالا و خدمات

در ارزیابی میزان کارایی بازار کالا و خدمات، سه مولفه رقابت داخلی، رقابت خارجی و کیفیت شرایط تقاضا مورد استفاده قرار می‌گیرد. این رکن تبیین‌کننده نحوه و چگونگی ایجاد مطلوب‌ترین محیط جهت مبادله کالاها و خدمات بین خریداران و فروشندگان است؛ به طوری که فعالیت‌های بازرگانی عاری از مداخلات مزاحم و تبعیضات مخرب بوده و بر مبنای مشتری‌مداری سامان یافته‌باشد.

کارایی بازار نیروی کار

انعطاف‌پذیری در بازار کار مانند انعطاف‌پذیری در تعیین دستمزد و روابط کارگر و کارفرما و نیز استفاده اثربخش از استعدادها که شامل هزینه بهره‌وری، فرار مغزها و مشارکت بانوان در نیروی کار می‌شود از جمله عواملی هستند که در بررسی کارایی نیروی کار موثر می‌باشند. در واقع این رکن به معنی ایجاد شرایط مطلوب و انعطاف‌پذیر با هدف تولید بسته‌های انگیزشی و مشوقی برای تسهیل عملکرد و کاهش هزینه‌های جایابی نیروی کار است.

پیشرفته بودن بازار مالی

این رکن دارای دو مولفه اصلی کارایی بازار مالی مانند دسترسی به خدمات مالی و جذب فناوری توسط شرکتها و اعتماد و اطمینان در بازار مالی مانند استحکام بانک‌ها می‌باشد. این رکن چگونگی ایجاد ساختارها و بسترهای مناسب به منظور تامین منابع مالی و تسهیل تعاملات مالی و پولی در راستای کاهش مخاطرات سرمایه‌گذاری، رشد و توسعه را ارزیابی می‌نماید.

آمادگی تکنولوژیکی

امادگی تکنولوژیکی با دو مولفه میزان سازگاری با فن‌آوری و استفاده از ارتباطات راه دور مانند اینترنت و تلفن همراه مورد بررسی قرار می‌گیرد. آمادگی تکنولوژیکی به معنی چگونگی محیط کسب‌وکار به لحاظ آمادگی و دسترسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات و بکارگیری آن است. چراکه این رکن موجب ارتقای کارایی و اثربخشی حوزه‌های مختلف اقتصادی می‌شود.

اندازه بازار

دو شاخص حجم بازار داخلی و حجم بازار خارجی بر این رکن تاثیر گذار می‌باشند. منظور از اندازه بازار محدوده جغرافیایی بازارهای قابل دسترسی بنگاه‌های کشور برای ارائه و مبادله محصولات و خدمات خود است؛ که فاکتور بسیار مهمی در عصر جهانی شدن بوده و حیطه و دامنه رقابت‌پذیری را نشان می‌دهد. این رکن نقش تعیین‌کننده‌ای در تبیین جایگاه اقتصادی و قابلیت بقا و رقابت‌پذیری اقتصاد بازی می‌کند.

پیشرفته‌بودن بنگاه‌های تجاری (توسعه کسب‌وکار)

معیارهایی مانند کمیت و کیفیت تامین‌کنندگان داخلی، مزیت‌رقابتی میزان بازاریابی و اتکا به مدیریت حرفه‌ای در محاسبه‌ی این رکن موثر هستند. این رکن چگونگی ساختار بنگاه‌های تجاری و کیفیت شبکه‌های کسب‌وکار و عملیات راهبردهای بنگاه‌ها و بخش‌های مختلف اقتصادی را ارزیابی می‌کند و بیشتر در مورد کشورهای توسعه یافته که بر مبنای افزایش بهره‌وری به دنبال توسعه و رشد-اقتصادی هستند معنا پیدا می‌کند.

نوآوری

ظرفیت نوآوری، میزان هزینه‌های تحقیق و توسعه شرکت‌ها، اختراعات کاربردی و محافظت از حقوق معنوی از مولفه‌هایی هستند که در بررسی میزان نوآوری تاثیرگذار می‌باشند. این رکن زمانی که سایر ارکان به حالت اشباع رسیده باشند و یا دارای شیب رشد پایین باشند نقش اصلی را ایفا می‌کند. منظور از نوآوری و خلاقیت، پیاده‌سازی ایده ناشی از خلاقیت است که به صورت یک محصول یا خدمت تازه ارائه شده و قابل استفاده است.

این ارکان در سه زیرشاخص "نیازهای اساسی"، "کارایی محور" و "نوآوری محور" دسته‌بندی می‌شوند. جدول ۱ در زیر نشان‌دهنده چگونگی زیرشاخص‌ها و ارکان دوازده‌گانه شاخص رقابت‌پذیری جهانی است.

زیرشاخص‌های اصلی	ارکان
نیازهای اساسی	۱. نهادها
	۲. زیرساخت‌ها
	۳. ثبات اقتصادی کلان
	۴. بهداشت و آموزش ابتدایی

عوامل کارایی محور	۵. آموزش عالی و حرفه‌ای ۶. کارایی بازار کالا ۷. کارایی بازار نیروی کار ۸. توسعه بازارهای مالی ۹. آمادگی تکنولوژیکی ۱۰. اندازه بازار
عوامل نوآوری محور	۱۱. توسعه‌ی کسب‌وکار (فضای کسب‌وکار) ۱۲. نوآوری

در گزارش رقابت‌پذیری جهانی، کشورها براساس دو شاخص سرانه تولید ناخالص داخلی و میزان عامل-ران بودن یا همان سهم صادرات مواد اولیه نسبت به کل کالاهای صادراتی تقسیم‌بندی شده‌اند. براین اساس کشورها در سه گروه اصلی کشورهایی با توسعه اقتصادی بر مبنای عوامل تولید یا منابع، کشورهایی با توسعه اقتصادی مبتنی بر کارایی و کشورهایی با توسعه اقتصادی مبتنی بر نوآوری قرار می‌گیرند. در این دسته‌بندی تعدادی از کشورها در محدوده‌ای بین این سه گروه قرار می‌گیرند که به عنوان اقتصادهای در حال گذار معرفی می‌شوند. دسته‌بندی فرعی نیز به صورت گروه گذار اول یا کشورهای در حال گذار از مرحله ۱ به مرحله ۲ و گروه گذار دوم یا کشورهای در حال گذار از مرحله ۲ به مرحله ۳ می‌باشد.

فرض این دسته‌بندی این است که کشورهایی که بیش از ۷۰ درصد صادراتشان محصولات و مواد اولیه است در مرحله اول یا به عبارتی عامل محور قرار می‌گیرند. جدول ۲ استاندارد درآمد سرانه داخلی را که برای تعیین مرحله توسعه کشورها استفاده می‌شود، نشان می‌دهد.

جدول (۲) - استانداردهای درآمد سرانه داخلی در هریک از مراحل توسعه

مرحله توسعه اقتصادی	درآمد سرانه داخلی (دلار آمریکا در سال)
مرحله ۱: عوامل محور	کمتر از ۲۰۰۰ دلار
گذار از مرحله ۱ به ۲	بین ۲۰۰۰ تا ۳۰۰۰ دلار
مرحله ۲: کارایی محور	بین ۳۰۰۰ تا ۹۰۰۰ دلار
گذار از مرحله ۲ به ۳	بین ۹۰۰۰ تا ۱۷۰۰۰ دلار
مرحله ۳: نوآوری محور	بالاتر از ۱۷۰۰۰ دلار

همچنین هریک از این ارکان، دارای قدرت تاثیرگذاری متفاوتی بر قابلیت رقابت‌پذیری در کشورهای مختلف است که میزان اهمیت هریک از آن‌ها به سطح توسعه‌ی کشورها بستگی دارد. بر این اساس نیازهای اساسی، ارکان کلیدی برای کشورهایی هستند که در

مرحله عوامل محور توسعه قرار دارند، عوامل کارایی محور نیز ارکان کلیدی برای اقتصادهای کارایی محور و عوامل نوآوری محور از ارکان کلیدی برای اقتصادهای نوآوری محور می‌باشند.

شاخص رقابت‌پذیری در ایران و کشورهای گروه گذار اول

جدول شماره (۳) رتبه ایران را در ارکان شاخص رقابت‌پذیری در سال ۲۰۱۲-۲۰۱۳ نشان می‌دهد.

جدول (۳) - شاخص رقابت‌پذیری جهانی و زیرشاخص‌های آن برای کشور ایران		ارکان	
۲۰۱۲-۲۰۱۳			
رتبه	امتیاز		
۶۶	۴/۲	شاخص رقابت‌پذیری جهانی	
۶۸	۳/۹	۱	نهاده‌ها
۶۹	۴/۰	۲	زیرساخت‌ها
۵۷	۴/۸	۳	محیط اقتصاد کلان
۴۶	۶/۰	۴	بهداشت و آموزش ابتدایی
۷۸	۴/۱	۵	آموزش عالی و حرفه‌ای
۹۸	۴/۰	۶	کارایی بازار کالا
۱۴۱	۳/۲	۷	کارایی بازار نیروی کار
۱۲۳	۳/۴	۸	توسعه بازار مالی
۱۱۱	۳/۱	۹	آمدگی تکنولوژیکی
۱۸	۵/۲	۱۰	اندازه بازار
۹۳	۳/۷	۱۱	پیشرفته بودن بنگاه‌های تجاری
۶۵	۳/۲	۱۲	نوآوری

Source: The Global Competitiveness Report, World Economic Forum

همانطور که مشاهده می‌شود ایران با قرار گرفتن در میانه‌ی جدول رقابت‌پذیری جهانی نسبت به دیگر شاخص‌های سنجش محیط کسب‌وکار مانند شاخص سهولت کسب‌وکار از موقعیت بهتری برخوردار است اما در میان سایر کشورهای واقع در خاورمیانه و نیز کشورهای صادرکننده نفت که همانند ایران به منابع خود وابسته می‌باشند، جایگاه مناسبی از نظر رقابت‌پذیری ندارد. همچنین وضعیت ایران در ارکان کارایی بازار کالا، سطح توسعه بازار مالی، کارایی بازار نیروی کار و آمدگی در حوزه فناوری بسیار ضعیف می‌باشد. در مقابل در ارکان نهاده‌ها، زیرساخت‌ها، محیط اقتصاد کلان، بهداشت و آموزش ابتدایی و نوآوری از رتبه متوسطی برخوردار است. اما در این میان در شاخص اندازه بازار جایگاه مناسبی دارد.

با توجه به اینکه ایران در گروه گذار اول قرار داشته و با پشتسر گذاشتن مرحله اول توسعه، مرحله دوم را پیش رو دارد، در جدول ۵ وضعیت ایران در میان ۱۴۴ کشور جهان در زیرشاخص‌های موثر بر ارکان مربوط به شاخص کارایی محور که ارکان کلیدی برای اقتصادهای کارایی محور هستند، بررسی می‌گردد. شاخص عوامل کارایی محور، ارکان آموزش‌های علمی و کاربردی، کارایی بازار کالا، کارایی بازار نیروی کار، توسعه بازارهای مالی، در دسترس بودن تکنولوژی و اندازه بازار را دربرمی‌گیرد که در جدول ۴ به تفصیل آورده شده‌است.

جدول ۴ - وضعیت ایران در زیرشاخص‌های موثر بر ارکان مربوط به شاخص کارایی محور

رتبه ایران	زیرشاخص‌های موثر	ارکان
۶۲	میزان ثبت‌نام در دوره راهنمایی	آموزش عالی و حرفه‌ای
۵۹	میزان ثبت‌نام در دوره متوسطه	
۹۴	کیفیت نظام آموزش و پرورش	
۳۲	کیفیت آموزش ریاضیات و علوم تجربی	
۹۳	کیفیت دانشکده‌های مدیریت	
۱۱۷	دسترسی مدارس به اینترنت	
۷۳	موجود بودن آموزش فنی و حرفه‌ای	
۱۳۴	آموزش‌های ضمن خدمت در سازمان‌ها	

۱۰۶	شدت رقابت در بازارهای محلی	کارایی بازار
۴۷	میزان انحصار در بازارها	کالا
۶۰	اثر بخشی سیاست گذاری‌های ضد انحصاری	
۷۱	میزان مالیات و اثرات نظام مالیاتی	
۹۳	نرخ مالیات، درصد از سود شرکت‌ها	
۴۷	موانع اداری پیش‌رو برای راه‌اندازی کسب‌وکار	
۳۴	روز لازم برای طی مراحل اداری شروع کسب‌وکار	
۱۲۵	شدت و میزان موانع تجاری	
۱۳۹	تعرفه‌های تجاری، درصد میزان گمرکی	
۱۴۴	میزان مالکیت‌های خارجی	
۱۲۷	تاثیر قوانین بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	
۱۳۷	میزان واردات، درصد از تولید ناخالص داخلی	
۱۱۴	میزان مشتری مداری	
۴۸	میزان پیچیدگی انتظارات خریداران	
۱۱۹	میزان همکاری میان کارگر و کارفرما	کارایی بازار
۱۳۴	انعطاف‌پذیری بر سر تعیین نرخ دستمزد	نیروی کار
۸۹	کیفیت فرآیند جذب و تعدیل نیرو	
۱۲۴	نظام جبران خدمت و بهره‌وری	
۱۲۲	بهره‌گیری از مدیران حرفه‌ای	
۱۰۹	فرار مغزها	
۱۴۳	نسبت زنان شاغل به مردان شاغل	
۱۳۵	موجود بودن خدمات مالی	توسعه بازارهای
۱۲۸	استطاعت مردم برای استفاده از خدمات مالی	مالی
۶۵	تامین منابع مالی شرکت‌ها از محل فروش سهام	
۱۴۱	سهولت دسترسی به وام و تسهیلات بانکی	
۱۰۴	وضعیت بانک‌ها	
۷۵	مقررات حاکم بر مبادله اوراق قرضه	
۹۹	حقوق مدنی	

۱۱۴	وجود به‌روزترین فن‌آوری‌ها	آمادگی
۱۱۹	میزان بهره‌گیری شرکت‌ها از فن‌آوری	تکنولوژیکی
۱۰۸	میزان FDI و انتقال فن‌آوری به داخل	
۹۵	درصد افرادی که از اینترنت استفاده می‌کنند	
۸۹	ضریب نفوذ اینترنت پرسرعت، درصد جمعیتی	
۱۱۵	بهای باند اینترنت، به ازای هر نفر	
۱۲۸	ضریب نفوذ اینترنت پرسرعت روی تلفن همراه	
۱۷	شاخص اندازه بازار داخلی	اندازه بازار
۲۶	شاخص اندازه بازار خارجی	

همانطور که مشاهده می‌شود در شاخص آموزش‌های عالی، وضعیت آموزش ضمن خدمت و دسترسی مدارس به اینترنت بسیار نامطلوب می‌باشد و در این میان تنها با داشتن رتبه ۳۲ در شاخص کیفیت آموزش ریاضیات و علوم تجربی از موقعیت قابل قبولی برخوردار است. در رکن کارایی بازار کالا نیز در تمامی معیارها به جز تعداد روزهای لازم برای طی مراحل اداری شروع کسب-وکار، عملکرد چشم‌گیری نداشته و حتی در شاخص‌هایی مانند تعرفه‌های تجاری (درصد میزان گمرکی) و میزان مالکیت‌های خارجی در انتهای جدول قرار گرفته‌است. در رکن کارایی بازار کار نیز در تمامی زیرشاخص‌ها از جمله میزان انعطاف‌پذیری بر سر تعیین دستمزد و نسبت زنان شاغل به مردان شاغل از جایگاه نامناسبی برخوردار می‌باشد. در شاخص توسعه بازارهای مالی می‌توان گفت ایران در تمامی زیرشاخص‌ها به جز تامین منابع مالی شرکت‌ها از محل فروش سهام، پایین‌تر از میانه جدول قرار گرفته‌است. این شرایط برای رکن میزان دسترسی به فناوری و تکنولوژی نیز صادق می‌باشد. می‌توان گفت در میان ارکان مربوط به شاخص کارایی محور، رکن اندازه بازار بهترین عملکرد را داشته است که در آن رتبه اندازه بازار داخلی بهتر از اندازه بازار خارجی است. همان‌طور که اشاره شد در دسته‌بندی مراحل توسعه توسط شاخص رقابت‌پذیری جهانی ایران با قرار گرفتن در رتبه ۶۶ در جهان در سال ۲۰۱۳، در گروه کشورهای درحال گذار از مرحله عامل محور به مرحله کارایی محور می‌باشد. در این دسته‌بندی کشورهای الجزایر، آذربایجان، بولیوی، بوتسوانا، مصر، گابون، هندوراس، کویت، لیبی، فیلیپین، قطر، عربستان، سریلانکا و ونزوئلا نیز به همراه ایران در گروه گذار اول قرار گرفته‌اند. جدول ۵ جایگاه ایران را در شاخص رقابت‌پذیری جهانی و زیرشاخص‌های آن، در میان کشورهای هم‌گروه خود در سال ۲۰۱۲-۲۰۱۳ نشان می‌دهد.

نوآوری محور		کارایی محور		نیازهای اساسی		رقابت پذیری جهانی		
رتبه	امتیاز	رتبه	امتیاز	رتبه	امتیاز	رتبه	امتیاز	
۱۵	۵/۰	۲۲	۴/۹	۷	۶/۰	۱۱	۵/۴	قطر
۲۹	۴/۵	۲۶	۴/۸	۱۳	۵/۷	۱۸	۵/۲	عربستان
۸۶	۳/۴	۷۵	۴/۰	۳۲	۵/۲	۳۷	۴/۶	کویت
۵۷	۳/۷	۶۷	۴/۱	۵۶	۴/۸	۴۶	۴/۴	آذربایجان
۶۴	۳/۶	۶۱	۴/۲	۸۰	۴/۳	۶۵	۴/۲	فیلیپین
۷۷	۳/۵	۹۰	۳/۸	۵۹	۴/۷	۶۶	۴/۲	ایران
۴۱	۴/۰	۷۷	۴/۰	۷۲	۴/۵	۶۸	۴/۲	سریلانکا
۸۲	۳/۴	۸۹	۳/۸	۷۸	۴/۴	۷۹	۴/۱	بوتسوانا
۹۱	۳/۳	۱۰۲	۳/۷	۱۰۱	۴/۱	۹۰	۳/۹	هوندوراس
۱۳۹	۲/۶	۱۱۶	۳/۵	۸۶	۴/۳	۹۹	۳/۸	گابون
۱۰۰	۳/۳	۱۲۲	۳/۴	۹۴	۴/۲	۱۰۴	۳/۸	بولیوی
۹۶	۳/۳	۱۰۱	۳/۷	۱۱۰	۳/۹	۱۰۷	۳/۷	مصر
۱۴۴	۲/۳	۱۳۶	۳/۱	۸۹	۴/۲	۱۱۰	۳/۷	الجزایر
۱۲۷	۲/۹	۱۳۱	۳/۲	۱۰۲	۴/۱	۱۱۳	۳/۷	لیبی
۱۳۵	۲/۸	۱۱۷	۳/۵	۱۲۶	۳/۵	۱۲۶	۳/۵	ونزوئلا

مطابق با اطلاعات جدول می توان گفت درمیان کشورهای که بر اساس دسته بندی این شاخص در گروه گذار اول قرار گرفته اند، قطر و عربستان از جایگاه بسیار مناسب تری برخوردار می باشند و کشورهای الجزایر، لیبی و ونزوئلا در انتهای این گروه قرار دارند. در این میان کشورهای قطر،

عربستان، کویت، آذربایجان و فیلیپین بالاتر از ایران قرار گرفته‌اند و ایران با داشتن جایگاه ششم در این گروه، عملکرد نامناسبی نسبت به کشورهای دیگر دارد که دارای منابع نفتی در این گروه هستند، عمل نموده‌است. همچنین در میان زیرشاخص‌های رقابت پذیری برای ایران، شاخص نیازهای اساسی بهترین رتبه را در اختیار دارد.

نتیجه‌گیری

روند جهانی شدن و پیوستن به اقتصاد جهانی در دنیای امروز روندی است که کشورها برای حفظ بقای اقتصادی خود به ناچار باید به آن پیوسته و با این جریان همراه گردند که این امر از مهمترین چالش‌های پیش‌رو برای اقتصادهای در حال توسعه مانند ایران محسوب می‌شود. تحلیل حاضر نشان می‌دهد که اتکای کشورها بر منابع اولیه خود مانند نفت و منابع طبیعی باعث عقب‌ماندگی سایر بخش‌های اقتصادی شده و در نتیجه رشد یک جانبه اقتصاد را به دنبال دارد که این امر نیز در عقب‌ماندن از روند توسعه نمایانگر خواهد شد. همانطور که در مورد ایران نیز مشاهده می‌شود که با داشتن یک اقتصاد تک محصولی و وابسته به نفت، در مرحله گذار اول توسعه قرار گرفته‌است. همچنین وضعیت نامطلوب متغیرهای کلان اقتصادی مانند تورم و بیکاری که امروزه گریبان‌گیر اقتصاد ایران است و نیز تحت تحریم‌های بین‌المللی نیاز به مدیریت صحیح و نظارت مسئولانه و نیز کاهش تدریجی دخالت‌های همه‌جانبه دولت در اقتصاد، بسیار احساس می‌گردد. با توجه به عملکرد ضعیف کشور در ارکان کارایی بازار نیروی کار، بازننگری دوباره قوانین کار، ایجاد شرایط مناسب آموزشی در تمامی دوره‌های تحصیل مانند سطح امکانات آموزشی، فراهم آوردن امکان دسترسی به اینترنت با سرعت مناسب در مدارس و نیز بهبود آموزش‌های ضمن خدمت نیروی انسانی با بهره‌وری و مهارت بالاتری در آینده در اختیار اقتصاد کشور خواهد گذاشت. در حال حاضر اقتصادهای دانش‌محور، اقتصادهای موفق محسوب می‌شوند و با توجه به اینکه یکی از مولفه‌های تعیین‌کننده اقتصاد دانش‌محور، نوآوری متکی بر انجام فعالیت‌های تحقیق و توسعه می‌باشد، لذا می‌توان با ایجاد فرهنگ و فضایی که در آن هزینه‌های نوآوری‌ها و تحقیق و توسعه به عنوان هزینه‌های غیرضروری تلقی نگردند بسیار ضروری می‌باشد. در کنار این، نیاز است که دولت با ایجاد شرایط و قوانینی که بر اساس آن، حقوق مادی و معنوی مربوط به اختراعات و ثبت آن‌ها، تضمین شده و رعایت شود به پیشرفت نوآوری و تمایل به صرف هزینه در این زمینه کمک نماید. از سوی دیگر می‌توان با ایجاد شرایط مناسب برای انتقال بهینه تکنولوژی و فناوری‌های جدید و نیز تلاش در جهت بومی‌سازی آن‌ها به افزایش میزان سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی و رشد کمی و کیفی محصولات و در نتیجه افزایش قدرت رقابت‌پذیری کمک نمود.

منابع

۱. اشرفی، یکتا، (بهمن ۱۳۹۰)، بررسی شاخص‌های بهبود فضای کسب و کار با تاکید بر جایگاه ایران، مجله اقتصادی، شماره ۱۱
۲. ایروانی، محمد جواد، (۱۳۸۹)، بررسی شاخص رقابت‌پذیری جهانی و فضای کسب و کار ایران
۳. جعفری اسکندری، میثم، علی احمدی، علی رضا، (۱۳۸۹)، ارزیابی فضای کسب و کار صنعتی ایران در حمایت از بخش خصوصی با رویکرد کارت امتیازی متوازن، نشریه بین‌المللی مهندسی صنایع و مدیریت تولید، شماره ۲، جلد ۲۱
۴. خضری، محمد، دورنمای محیط کسب و کار در لایحه برنامه پنجم توسعه کشور (۱۳۸۹)
۵. سالاری، ابودر، (آذر ودی ۱۳۹۰)، بررسی تاثیر نظام مالیاتی بر فضای کسب و کار، مجله اقتصادی، شماره‌های ۹، ۱۰
۶. شاه‌آبادی، ابوالفضل، صادقی، حامد، (۱۳۹۰)، ارزیابی وضعیت رقابت‌پذیری کشورهای عضو اوپک؛ با تاکید بر مولفه‌های نوآوری محور، فصلنامه تخصص پارک‌ها و مراکز رشد، سال هشتم، شماره ۲۹
۷. شاه‌آبادی، ابوالفضل، پورجوان، عبدالمجید، (۱۳۸۹)، حکمرانی، رقابت‌پذیری و رشد اقتصادی کشورهای منتخب، راهبرد، شماره ۲۲، تابستان ۸۹

۸. مراد حاصل، نیلوفر، مزینی، امیرحسین، پاریاب، سیدحسین، (پاییز ۸۷)، اثر فناوری ارتباطات و اطلاعات بر فضای کسب و کار و تسهیل تجاری، فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۱۴
۹. وارث، حامد، پروندی، یحیی، قاسمی، روح ا... (بهار ۹۱)، ارتقای فضای کسب و کار جهت دستیابی به چشم انداز اقتصادی: کاربردی براساس تکنیک های تاپسیس و انترویی، مدیریت بازرگانی، دوره ۴، شماره ۱۱
۱۰. وارث، سید حامد، محمدی، شاپور، (۱۳۹۱)، تاثیر رقابت پذیری جهانی بر کامیابی اقتصادی کشورها: ارائه مدلی برای ارتقای رقابت پذیری ملی ایران، فصلنامه علوم مدیریت ایران، سال هفتم، شماره ۲۶

11. Asli, Love Inessa, Maksimovic Vojislav, (2008) Business environment and the incorporation decision, Journal of Banking & Finance, Volume 40, Issue 11, November 2008
12. Cammack, paul, (2006), the politics of global competitiveness, papers in the politics of global competitiveness, no 1, november 2006
13. Doing Business (2010-2011-2012-2013), World Bank (2010-2011-2012-2013).
14. E. Porter Michael, Harvard University, Delgado Mercedes, (2011), Institute for Strategy and Competitiveness, Harvard Business School, and Fox School of Business, Temple University, Ketels Christian, Institute for Strategy and Competitiveness, Harvard Business School, Stern Scott, Kellogg School of Management, Northwestern University, Moving to a New Global Competitiveness Index, The Global Competitiveness Report 2010-2011 © 2010 World Economic Forum
15. Kennerley Mike, (Centre for Business Performance, Cranfield School of Management, Cranfield University, Cranfield, UK), Neely Andy, (Centre for Business Performance, Cranfield School of Management, Cranfield University, Cranfield, UK), International Journal of Operations & Production Management, Volume 43, issue 9, 2010
16. Lal Sanjaya, (2010) Competitiveness Indices and Developing Countries: An Economic Evaluation of the Global Competitiveness Report, world development, volume 69, september 2010
17. Lal, sanjaya, (2010), Comparing national competitive performance: an economic analysis of world economic forums competitiveness index